

ಕಲಬುರ್ಗಿಯ ನಗರೀಕರಣಕ್ಕೆ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು

ಶ್ರೀಕಂಠ.¹

ಕಲಬುರ್ಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಕರ್ನಾಟಕದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು ಕರ್ನಾಟಕದ ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೀದರ, ರಾಯಚೂರು, ಯಾದಗಿರಿ, ಕೊಪ್ಪಳ, ಬಳ್ಳಾರಿ ಹಾಗೂ ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ವಿಭಾಗೀಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದು ವಿಶಾಲ ಸಮತಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶವು ಆಗಿದ್ದು 76°.04 ಮತ್ತು 77°.42 ಪೂರ್ವ ರೇಖಾಂಶ ರಾಜ್ಯದ ಸೋಲಾಪುರ ಮತ್ತು ಉಸ್ಮಾನಾಬಾದ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತೆಲಂಗಾಣ ರಾಜ್ಯದ ಜಿಲ್ಲೆಯಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಾರ್ಷಿಕ ಸರಾಸರಿ 6710 ಮಿ.ಮಿ. ಮಳೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ 455 ಮೀಟರ್ ಅಥವಾ 1492 ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 40 ರಿಂದ 46 ಸೆಲ್ಸಿಯಸ್‌ವರೆಗೆ ಬಿಸಿಲು ಇರಲಿದೆ, ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ 10 ರಿಂದ 26 ಸೆಲ್ಸಿಯಸ್‌ವರೆಗೆ, ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ 27 ರಿಂದ 34 ಸೆಲ್ಸಿಯಸ್‌ವರೆಗೆ ತಲುಪುತ್ತದೆ.

ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಗುಲಬರ್ಗಾ ಹೆಸರನ್ನು ಬದಲಿಸಿ ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಬುರ್ಗಿ, ಕಲಬುರಗೆ, ಕಲಬುರ್ಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಏಳು ತಾಲೂಕುಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಅಫಜಲಪುರಂ, ಆಳಂದ, ಕಲಬುರಗಿ, ಚಿಂಚೋಳಿ, ಚಿತ್ತಾಪುರ, ಜೇವರ್ಗಿ ಮತ್ತು ಸೇಡಂ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಪ್ರಮುಖ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳಾದ ಸಾತವಾಹನರು, ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು, ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರು, ದೇವಗಿರಿಯ ಯಾದವರು, ಬಹಮನಿಯ ಅರಸರು ಮತ್ತು ಪಾಳೆಗಾರರ ಕಾಲದ ಆಡಳಿತ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕುರುಹುಗಳಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ರಾಜಧಾನಿ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸೇಡಂ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಳಖೇಡವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ

1. ಸಂಶೋಧಕರು, ಇತಿಹಾಸ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ, ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-06

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಕಲ್ಯಾಣವು ಸಹ ಇದೇ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಬಹಮನಿಯರ ರಾಜಧಾನಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಭಾರತೀಯ ಇತಿಹಾಸ ಅನುಸಂಧಾನ ಪರಿಷತ್ತಿನ (ICHR) ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಕೇಂದ್ರದ ಉಪ-ನಿರ್ದೇಶಕರಾಗಿರುವ ಡಾ.ಶಿವಶರಣ ಅರುಣಿ ಅವರು ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸಿಕ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಕಲಾ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಗರೀಕರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಹಾಗೂ ನಗರಗಳು ರೂಪುಗೊಂಡ ಬಗೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಈ ಸರಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಲಬುರಗಿ ನಗರದ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಹಂಪೆ ಮತ್ತು ಬಹಮನಿಯವರ ಕಲಬುರ್ಗಿ ರಾಜಧಾನಿ ನಗರಗಳಾಗಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಉಗಮಗೊಂಡ ನಗರಗಳು.¹ ಹಾಗೆಯೇ ಇವುಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮ್ಯತೆಗಳಿವೆ. ರಾಜಕೀಯ ಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ರಾಜಧಾನಿ ನಗರಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಬೇರೆ ನಗರಗಳಿಗೆ ಇಂದಿಗೂ ಮಧ್ಯಕಾಲೀಕ ಐತಿಹಾಸಿಕ ನಗರವೆಂದು ಬಿಂಬಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಕಲಬುರ್ಗಿಯು ಇತರ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳವೆಂಬಂತೆ ನೋಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಮತ್ತು ಹಲವಾರು ಪ್ರಥಮಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ವಿದ್ವತ್ತು ಬಳಗ ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಓದುಗರಿಗೆ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲ.

ಕಲಬುರ್ಗಿಯನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕ ನಗರವಾಗಿ ಗುರುತಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ವಾಣಿಜ್ಯ ನಗರ ಹಾಗೂ ಸೂಫಿ ಸಂತ ಬಂದೇ ನವಾಜ್ ಅವರ ಮತ್ತು ಶರಣಬಸವೇಶ್ವರ ಸಂತರ ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜಧಾನಿ ಹಂಪಿಯಂತೆಯೇ ಇದು ಕೂಡ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ರಾಜಧಾನಿ ನಗರವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಗಮನಿಸುವ ಅಂಶ. ಅಲ್ಲದೇ ವಿಜಯಪುರ (ಬಿಜಾಪುರ), ಬೀದರ, ಗೊಲ್ಲೊಂಡಾ, ಹೈದರಾಬಾದ ನಗರಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹಳೆಯ ನಗರವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದದ್ದು. ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ನಗರದ ರಚನೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಬುರ್ಗಿ ನಗರದ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ನಡೆದಿರುವುದು ತೀರ ವಿರಳ. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತವೆ.² ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಸ್ವತಂತ್ರ ಮಹದೀಯ ರಾಜ್ಯವಾದ ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನ ರಾಜ್ಯವು ಸುಮಾರು ಮುಕ್ಕಾಲು ಶತಮಾನ ಕಾಲ ಕಲಬುರ್ಗಿಯನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಶಾಲ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳಿದರು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸುವಂತದ್ದು. ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿಯೂ ಕಲಬುರ್ಗಿಯು ಮೂರು ನದಿಗಳ ನಡುವಿನ ಭೂಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದೆ. ನಗರದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಭೀಮಾ ನದಿ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆತೊರೆ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾಗೀಣಾ ನದಿಗಳಿದ್ದು ಇವು ನೈಸರ್ಗಿಕ ರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ.³ ಕ್ರಿ.ಶ. 1347ರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನ್ ಹಸನ್‌ಗಂಗು ಕಲಬುರ್ಗಿಯನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಉದ್ದೇಶವೇ ಇದರ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳದ ಹಿನ್ನೆಲೆ.

ದೇವಗಿರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1350ರಲ್ಲಿ ಕಲಬುರ್ಗಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದನು. ಇದು ಸುಮಾರು 75 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಸೇನಾ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಯಿತು. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ಹಜರತ್ ಬಂದೇ ನವಾಜ್ ಮತ್ತು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸೂಫಿ ಸಂತ ಜುನೈದಿ ಅವರ ದರ್ಗಾಗಳು ಮತ್ತು ನಂತರ ನೆಲೆನಿಂತ ಶರಣಬಸವೇಶ್ವರ ಸನ್ನಿಧಿಗಳು ಈ ನಗರವನ್ನು ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿಸಿತು. ಸುದೀರ್ಘ ಇತಿಹಾಸ ಹೊಂದಿದ ಈ ನಗರದ ರಚನೆಯ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸಬಹುದು.⁴

ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿನ ಕಲಬುರ್ಗಿ

ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಲಬುರ್ಗಿಯು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬೆಳೆದುಬಂದ ಒಂದು ವಾಣಿಜ್ಯ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ⁵ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕ್ರಿ.ಶ. 1110ರ ಅವಧಿಯ ಸರಡಗಿ ಕನ್ನಡ ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಲಂಬುರಗಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಶಿವತತ್ವ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಲಬುರ್ಗಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಸೆಟ್ಟಿಗರು ಅಥವಾ ವಣಿಕರು ನೆಲೆಸಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನದಿಂದಲೂ ವಾಣಿಜ್ಯ ಮಾರ್ಗಗಳು ಕಲಬುರ್ಗಿಯನ್ನು ಸಂಪರ್ಕಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಉತ್ತರದ ಗೋದಾವರಿ ನದಿಯ ಸೀಮೆಯಿಂದ ರಾಯಚೂರು ಹಾಗೂ ಗೊಲ್ಕೊಂಡಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಣಿಜ್ಯ ಮಾರ್ಗಗಳು ಕಲಬುರ್ಗಿಯನ್ನು ಸಂಪರ್ಕಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಕಲಬುರ್ಗಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರದೇಶವು ಭೀಮಾ ಬೇಸಿನ್ ಎಂದು ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಭೀಮಾ ನದಿಯ ಕಣಿವೆಯ ಅಂಚಿನ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ನೀರಿನ ಸೆಲೆಗಳು ಕಲಬುರ್ಗಿ ನಗರದ ಪೂರ್ವದ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.⁶ ನಿರಂತರವಾದ ನೀರಿನ ಆಸರೆ ಹಾಗೂ ಸುತ್ತಲೂ ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿ ಈ ಊರಿಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಯಿತು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವು ನೈಸರ್ಗಿಕ ರಕ್ಷಣೆಯುಕ್ತ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ವಣಿಕರು, ಕೃಷಿಕರು ನೆಲೆಗೊಂಡು ಆಯಕಟ್ಟಿನ ವಣಿಕ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಇಂದಿನ ಶಹಾ-ಬಜಾರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ವಣಿಕ ಪಟ್ಟಣ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.⁷

ಬಹಮನಿ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ: 14ನೇ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ರಾಜಕೀಯ ಬದಲಾವಣೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯ ಉದಯವಾಯಿತು. ಇದು ತನ್ನ ನೂತನ ರಾಜಧಾನಿಗಾಗಿ ಕಲಬುರ್ಗಿಯನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರೊಂದಿಗೆ ನಗರದ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಹೊಸ

ಪಲ್ಲಟ ದೊರೆಯಿತು. ಸುಮಾರು ಮುಕ್ಕಾಲು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿ ನಗರವಾಗಿದ್ದ ಕಲಬುರ್ಗಿಯು ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರು ಕಲಬುರ್ಗಿಯನ್ನು ಮೂಲ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಮತ್ತು ಸುರಕ್ಷತೆಗೆ ಆಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಅತ್ಯಂತ ವಿಶಿಷ್ಟ ನಗರವಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದರು. ಕೋಟೆಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಊರುಗಳು ಅಥವಾ ನಗರಗಳು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಕಲಬುರ್ಗಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ನಗರವನ್ನು ವಿವಿಧ ಅಂಗಗಳಾಗಿ ನೋಡಬಹುದು.⁸

ಬಹಮನಿ, ಆದಿಲ ಶಾಹಿ, ಮೊಘಲರ, ನಿಜಾಮರ ಕಾಲದ ಹಲವಾರು ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಸಮಕಾಲೀನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಕೋಟೆಯ ನಿರ್ಮಾಣದ ಕಾಲ. ಬಳಕೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳು, ದಾಖಲೆಗಳ ಆಧಾರವಾಗಿ ಕೋಟೆಯ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.⁹ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಲಬುರ್ಗಿ ಪ್ರದೇಶವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಆಳಂದ-ಸಾಸಿರ, ಸಗರನಾಡು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದವು. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ. 12ನೇ ಮತ್ತು 13ನೇ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಬಂದ ವಾರಂಗಲ್ಲಿನ ಕಾಕತೀಯರ ಕಲಬುರ್ಗಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ರಾಯಚೂರು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಡಳಿತದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ದೆಹಲಿ ಸುಲ್ತಾನರ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಟದ ಅಂಗವಾಗಿ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿದರು. ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಇತಿಹಾಸಕಾರರಾದ ಫೆರಿಸ್ತಾ ಮತ್ತಿತರರು ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನ ರಾಜ್ಯದ ಸಂಸ್ಥಾಪಕ ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನ್ ಹಸನ್ ಶಹಾನು ದೆಹಲಿ ಸುಲ್ತಾನರಾದ ತುಘಲಕ್‌ರ ವಿರುದ್ಧ ದಂಗೆ ಎದ್ದು ಸುರಕ್ಷಿತ ಸ್ಥಳದ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಲಬುರ್ಗಿಗೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಹಳೆಯ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಮಣ್ಣಿನ ಕೋಟೆ ಇರುವುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.¹⁰ ಕಾಕತೀಯರ ಕಾಲದ ಮಣ್ಣಿನ ಕೋಟೆಯು ನೆಲದುರ್ಗದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿತ್ತು. ಇಂದಿಗೂ ಈ ಕೋಟೆಯ ಪೂರ್ವದ ದ್ವಾರದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಕಾರದ ಕೊತ್ತಳಗಳಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಕಾಲಾನಂತರ 16-17ನೇ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಜಿಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾಕತೀಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದ ಕೋಟೆಯು ತನ್ನ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತು. ಪಳೆಯುಳಿಕೆ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.¹¹

ಕ್ರಿ.ಶ.1350 ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಗಿರಿಯಿಂದ ಕಲಬುರ್ಗಿಗೆ ಬಹಮನಿಯವರು ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ ನಂತರ ಮೊದಲಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಆ ಕಾಲದ ತಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗುವಂತೆ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಪುನರ್ ರೂಪಿಸಿದರು.¹² ಕೋಟೆಯ ಒಳಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಬಹಮನಿ ಕಾಲದ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರಧಾನ ಆಕರಗಳಾಗಿದ್ದು ಜೊತೆಗೆ ವಾಸ್ತು ರಚನೆಯ ಶೈಲಿಗಳನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಸಿ ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಕಲಬುರ್ಗಿಯ ಕೋಟೆಯ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷತೆ ಎಂದರೆ ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲು ಇರುವ ಆಳವಾದ ಕಂದಕ. ಇದು ಸುಮಾರು 30 ಅಡಿ ಆಳ ಹಾಗೂ 28 ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿದೆ. ಕೋಟೆಯ ವಾಯುವ್ಯ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಹಾಸುಬಂಡೆಗಳನ್ನು ಕೊರೆದು ಕಂದಕವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೋಟೆಯ ದಕ್ಷಿಣ, ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಕಂದಕವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಂದಕಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ಕೋಟೆಯ ನೈರುತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಚಿಕ್ಕ ತೊರೆಯಿಂದ ಕಾಲುವೆ ಮೂಲಕ ಸರಬರಾಜು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.¹³

ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆಯ ದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷತೆಗಳಿವೆ.¹⁴ ಕೋಟೆಯ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ವಾಯುವ್ಯದ ದ್ವಾರವನ್ನು ಹಾಥಿ-ದರವಾಜಾ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ದ್ವಾರವು ಹಲವು ತಿರುವುಗಳು ಮತ್ತು ಎರಡು ಪ್ರವೇಶ-ಬಾಗಿಲುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಲಂಬವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಹಾಥಿ-ದರವಾಜಾ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.¹⁵ ದಕ್ಷಿಣದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಾರವಿತ್ತು.¹⁶ ಇದು ಅಪ್ಪನ ಕೆರೆಗೆ ಮುಖಾಂತಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಈಗ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಲಾಗಿದೆ. 1914 ರಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಬಾದ ರಾಜ್ಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾಗಿದ್ದ ಯಾಜ್ಞಾನಿ ಅವರು ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಈ ದ್ವಾರವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದರು.

ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರು ಕಲಬುರ್ಗಿಯಿಂದ ಬೀದರಕ್ಕೆ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ ನಂತರ ಕೋಟೆಯು ಆ ರಾಜ್ಯದ ಒಂದು ಸೇನಾ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಯಿತು.¹⁷ ಇಬ್ರಾಹಿಂ ಆದಿಲ ಶಾಹ ಸುಲ್ತಾನನು ಕ್ರಿ.ಶ. 1603 ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ನವರಸ-ಬುರುಜನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಉಪನಗರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು. ಈ ನವರಸಪುರದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತ ಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿಯೂ ನವರಸ ಹೆಸರಿನ ಬುರುಜು ಇರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ಮೊಘಲರ ಮತ್ತು ನಿಜಾಮರ ಕಾಲದ ನಗರೀಕರಣ : ಆದಿಲ ಶಾಹಿಗಳ ನಂತರ ಕಲಬುರ್ಗಿ ಕೋಟೆಯು ಮೊಘಲರ ವಶವಾಯಿತು. ಇದು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಮೊಘಲರು ರಚಿಸಿದ ಬಿಜಾಪುರ-ಸುಭಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಔರಂಗಜೇಬನ ನಂತರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಹೈದರಾಬಾದ್‌ನ ನಿಜಾಮರು ಕಲಬುರ್ಗಿ ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಮರಾಠವಾಡ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು. ನಿಜಾಮನ ಕಾಲದ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಫಿರಂಗಿಯ ಮೇಲೆ ದೊರಕಿದೆ.¹⁸ ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ. 1769 ರ ಕಾಲದ ಶಾಸನವಾಗಿದ್ದು ನಿಜಾಮ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ನವಾಬ ಜೈನುದ್ ದೌಲ್ ಬಹದ್ದೂರ ಸಹೋದರರ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1805 ಅವಧಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನ ಕೋಟೆಯ ಪಶ್ಚಿಮದ ದ್ವಾರದ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ನೂರುಲ್-ಉಲ್-ಮುಲ್ಕ್ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಕೋಟೆಯ ಉಸ್ತುವಾರಿಗೆ ನಿಜಾಮ ಸರ್ಕಾರ ನೇಮಕ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಇದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಅಕ್ರಮ್ ಅಲಿ ಎಂಬ ತಂತ್ರಜ್ಞನಿಂದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಇದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಧ ಅಂಡಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕೋಟೆಯು ಸುಮಾರು 20 ಎಕರೆ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.¹⁹ ಬಹಮನಿಯವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಳಾಂಗಣವು ಸುಲ್ತಾನರ ವಾಸದ ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದು, ಅರಮನೆಗಳು, ಒಡ್ಡೋಲಗಗಳು, ಸಭಾಂಗಣಗಳು, ಉದ್ಯಾನಗಳು, ಬಜಾರ್, ಲಾಯಗಳು ಮತ್ತು ಮಸೀದಿಗಳು ಇಲ್ಲಿದ್ದವು. ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಬೀದರಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ ನಂತರ ಅವುಗಳ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪದ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದರೆ ಬಹಮನಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ದಾಖಲೆಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಸುಲ್ತಾನರು ಹಾಗೂ ರಾಜಪರಿವಾರದವರು ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆಳ್ವಿಕೆ ರಾಜಕೀಯ ಮೇಲಾಟಗಳಿಗೆ ಈ ಕೋಟೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿತ್ತು.

ಕಲಬುರ್ಗಿಯ ಐತಿಹಾಸಿಕ ವಿಸ್ಮಯ ಸ್ಮಾರಕವೆಂದರೆ ಕೋಟೆಯ ಒಳಗಡೆ ಇರುವ ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ದ್ವಿತೀಯ ಉದಾಹರಣೆಯೆಂತಲೂ ಹಾಗೂ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಏಕೈಕ ಉದಾಹರಣೆಯೆಂತಲೂ ಈ ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿನ್ಯಾಸವಾದ ಮಸೀದಿಯ ಒಳಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ತೆರೆದ-ಅಂಗಳ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಓಜು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವ ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟಿ ಈ ಮಸೀದಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೇ, ಮಸೀದಿಯ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳು ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ಆವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಟೇನ್ ದೇಶದ ಕಾರ್ಡೊವಾ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೃಹತ್ ಮಸೀದಿಯ ಅನುಕರಣೆಯೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಲಬುರ್ಗಿ ನಗರದ ಒಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಮಾರಕವೆಂಬ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಇದು ಗಳಿಸಿದೆ. ಆಯುತಾಕಾರದ

ಈ ಮಸೀದಿಯನ್ನು ಕಿಲ್ಲಾ ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿ ಎಂದು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.²⁰ ಇದು 216 ಅಡಿ ಉದ್ದ ಹಾಗೂ 176 ಅಡಿ ಅಗಲ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿತ್ತೆಂದು ಫಿಲೋನ್ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಗೀತಾ ಚೌಕ್ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಈ ವೃತ್ತವು ಬಹಮನಿಯವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಗರದ ಚೌಬಾರಾ ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಸಂಧಿಸುವ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂತಸ್ತಿನ ಕಮಾನುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಟ್ಟಡವಿತ್ತು. ಇದು ಕೋಟೆಯ ಆಚೆಗೆ ಮತ್ತು ನಗರದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸುವ ಬೃಹತ್ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಬಹಮನಿಯರ ನಂತರ ಆಡಳಿತ ಮಾಡಿದ ಕುತುಬ್ ಶಾಹಿಗಳು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಹೈದರಾಬಾದ್ ನಗರದ ಚಾರ್‌ಮಿನಾರ್ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಮಾದರಿಯಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಫಿಲೋನ್ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.²¹

ಬಹಮನಿ ಕೋಟೆಯ ವಿಶೇಷತೆಯೆಂದರೆ ಬಜಾರಗಳು. ಕೋಟೆಯ ಒಳಸುತ್ತಿನ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪಶ್ಚಿಮ ದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳಂತೆ ಮಳಿಗೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. 570 ಅಡಿ ಉದ್ದ ಹಾಗೂ 60 ಅಡಿ ಅಗಲವಾದ ಈ ಬಜಾರ್ ಬೀದಿ. ಒಟ್ಟು 90 ಮಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಈ ಎರಡೂ ಸಾಲುಗಳ ಬಜಾರಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿ ಮಳಿಗೆಗಳೂ ಕಮಾನಿಕಾರದ ದ್ವಾರ ಮತ್ತು ಪಿರಾಮಿಡ್ ವಿನ್ಯಾಸದ ಮೇಲ್ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಇವುಗಳ ರಚನೆಯ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಬಹಮನಿ ಕಾಲದ ವಾಸ್ತು ಶೈಲಿಯೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಬಜಾರದ ವರ್ತಕರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು ಈ ಮಸೀದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಕೋಟೆಯ ನಿವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಭರಣಗಳು, ಬೆಲೆಬಾಳುವ ವಸ್ತುಗಳು, ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳು, ಟರ್ಕಿಸ್ಥಾನ, ಪರ್ಶಿಯಾ ದೇಶಗಳ ಉಡುಪುಗಳು, ಆಯುಧಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಈ ಬಜಾರದಲ್ಲಿ ಮಾರಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಬಹಮನಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಕಲಬುರ್ಗಿ ನಗರವು ಹಲವು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಸುಲ್ತಾನರಿಗಾಗಿ ಕೋಟೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿತ್ತಾದರೂ ನಾಗರಿಕರಿಗೆ ಕೋಟೆಯ ಹೊರಭಾಗದ ಮೈದಾನದಂತಹ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಗರವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ನಗರವು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಕೋಟೆಯ ಉತ್ತರ [ಶಹಾ-ಬಜಾರ ಪಟ್ಟಣ] ಮತ್ತು ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ [ಫಿರೋಜ್ ಶಹಾ ರೂಪಿಸಿದ ಪಟ್ಟಣ] ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದ್ದವು. ಈ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಭಾಗಗಳು ಸೂಫಿ ಸಂತರಾದ ಜುನೈದಿ ಮತ್ತು ಬಂದೇ ನವಾಜ್ ದರ್ಗಾಗಳನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿ ರಚನೆಯಾಗಿದ್ದವು. ಈ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ವಲಯಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ನಗರದ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಇದ್ದ ಕಲಂಬುರಗೆ ಪಟ್ಟಣವು²² ಈಗಿನ ಆಳಂದ ನಾಕಾದಿಂದ ಶಹಾ-ಬಜಾರದ ಮಲಂಗ್ ಹೋಟೆಲ್‌ವರೆಗೆ ಹರಡಿಕೊಂಡಿತು.

ಬಹಮನಿ ಸಂಸ್ಥಾಪಕ ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನ್ ಹಸನ್ ಶಹಾ ಸುಲ್ತಾನನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗುರು ಆಗಿದ್ದ ಸೂಫಿ ಸಂತ ಸಿರಾಜುದ್ದೀನ್ ಜುನೈದಿ ದೇವಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದನು. ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನ ಮೊದಲ ಮುಹ್ಮದ ಶಹಾ ಹೊಸದಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸುವಂತೆ ಜುನೈದಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆ. 1368ರಲ್ಲಿ ಸಿರಾಜುದ್ದೀನ್ ಜುನೈದಿ ತನ್ನ ಅಪಾರ ಅನುಯಾಯಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಲಬುರ್ಗಿಗೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನ ಮುಹ್ಮದ ಶಹಾ ಸ್ವತಃ ನಗರದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಸಂತನನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿದನೆಂದು ಫೆರಿಸ್ತಾ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ. 1367ರ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಸಂತನು ನೆಲೆಸಿದ ಸ್ಥಳವು ಹಲವು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು.

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಮಹ್ಮದೀಯ ಸುಲ್ತಾನ ರಾಜ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯವು ಬಹು ಬೇಗನೆ ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡಿತು. ಅಲ್ಲದೇ, ನೆರೆಯ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರೊಂದಿಗೆ ಪೈಪೋಟಿಗೆ ತೊಡಗಿದಂತೆ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಕಲಬುರ್ಗಿಯು 15ನೇ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ತೀವ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸುಲ್ತಾನ ತಾಜುದ್ದೀನ್ ಫಿರೋಜ್ ಶಹಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಲಬುರ್ಗಿ ನಗರವು ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರ ಪಡೆಯಿತು. 15ನೇ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭಿಕ ದಶಕದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಈ ನಗರವು ಈ ಮೊದಲಿನ ಶಹಾಬಜಾರ ಪ್ರದೇಶದ ನಗರಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾಗಿತ್ತು. ಶಹಾ ಬಜಾರ ನಗರವು ಸುಲ್ತಾನರ ಆಪ್ತರಿಗೆ ಮತ್ತು ಊರಿನ ಅತಿಗಣ್ಯ ವರ್ಗದವರನ್ನು ಉಳಿದ ನಗರ ನಿವಾಸಿಗರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವಂತೆ ಹೊಸದಾದ ಪೂರ್ವದ ನಗರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಸಮಾಜದ ಇತರ ವರ್ಗದವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈಗಿನ ಗೀತಾ ಚೌಕ್ ಬಳಿ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಗೀತಾ ಚೌಕನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ಗುಲ್ಜಾರ್ ಹೌರ್ನು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈಗಿನ ಕಿರಾಣಾ ಬಜಾರ್, ಫೋರ್ಟ್‌ರೋಡ್ ಮತ್ತು ಬಾಂಡೆ ಬಜಾರ್ ರಸ್ತೆಗಳು ಈ ಚೌಕದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಬಹಮನಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ರಸ್ತೆಗಳ ಎರಡು ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ಮಳಿಗೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಉಪನಗರವಾಗಿ ಕಲಬುರ್ಗಿ : ಇದೇ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಪನಗರದ ಕಲ್ಪನೆಯು ಕಲಬುರ್ಗಿ ನಗರದಲ್ಲಿ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ನಗರದ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಸುಲ್ತಾನಾಪುರ ಸ್ಥಳವು ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನ ಫಿರೋಜಾ ಶಹಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ಉಪನಗರ. ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಬುರ್ಗಿಯು ನಗರವಾಸಿಗರಿಗಾಗಿ ಎರಡು ನಗರಗಳು, ಸುಲ್ತಾನರಿಗೆ ಕೋಟೆ ಆವರಣ, ಸೂಫಿ ಸಂತರ ದರ್ಗಾಗಳು ಮತ್ತು ಉಪನಗರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ನಗರವಾಗಿ ರೂಪಗೊಂಡಿತು. ಆದಿಲ ಶಾಹಿ ಸುಲ್ತಾನರು ಕೂಡ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಇಬ್ರಾಹಿಮ್ ಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ

ಹೀರಾಪುರ ಉಪನಗರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು.²³ ಇಲ್ಲಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ. 1585ರ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನವು ಇಬ್ರಾಹಿಮ್ ಆದಿಲ ಶಾಹ ಕಲಬುರ್ಗಿಯ ಬಂದೇ ನವಾಜ್ ಅವರ ದರ್ಗಾಕ್ಕೆ ಬೇಟಿ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರು ಅವನತಿ ಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಬಿಜಾಪುರದ ಆದಿಲ ಶಾಹಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ನಂತರ ಕಲಬುರ್ಗಿಯು ಆ ರಾಜ್ಯದ ಸೇನಾ-ನೆಲೆಯ ಊರಾಗಿ ಬೆಳೆಸಲಾಯಿತು. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಿ ಸೂಫಿ ಸಂತರಾದ ಬಂದೇ ನವಾಜ್ ಮತ್ತು ಜುನೈದಿ ಅವರ ಪವಿತ್ರ ದರ್ಗಾಗಳು ಈ ನಗರದಲ್ಲಿದ್ದರಿಂದ ಸುಲ್ತಾನರು ಮತ್ತು ಅವರ ಪರಿವಾರದವರು ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದರು.²⁴ ಕ್ರಿ.ಶ. 1585ರ ಮೊಹರಮ್ ಹಬ್ಬದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಇಬ್ರಾಹಿಮ್ ಆದಿಲ ಶಹಾ ಸುಲ್ತಾನನು ಇಲ್ಲಿಯ ಬಂದೇ ನವಾಜ್ ಸಂತರ ದರ್ಗಾಕ್ಕೆ ಬೇಟಿ ನೀಡಿದ್ದರೆಂದು ಹೀರಾಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಸುಲ್ತಾನನ ತಾಯಿ ಹೀರಾಪುರದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಭಾವಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಈ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಕಲಬುರ್ಗಿಯ ನಗರಕ್ಕೆ ಆದಿಲಶಾಹಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಉಪನಗರವಾದ ಹೀರಾಪುರ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರ್ಪಡೆಗೊಂಡಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1656ರ ಆದಿಲಶಾಹಿ ಸುಲ್ತಾನ ಮುಹಮ್ಮದ್ ಶಹಾನ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನ ಆದಿಲ ಶಾಹಿಗಳ ಕೈಗೊಂಡ ವಿವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಸುಲ್ತಾನನ ಆಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಅಹಸನಾಬಾದ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಲಬುರ್ಗಿಯನ್ನು ವಿವಿಧ ಕಾಮಗಾರಿಗಳಿಂದ ಸುಂದರಗೊಳಿಸಿದನು ಎಂದು ಈ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಸುರಪುರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಕೆಲಕಾಲ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು ಎಂಬುದು ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.²⁵

ನಂತರ ಮೊಘಲ ಸುಲ್ತಾನರು ಔರಂಗಜೇಬನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ದಖನ್ ಪ್ರದೇಶ ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತವನ್ನು ತಮ್ಮ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಕ್ರಿ.ಶ. 1726ರಲ್ಲಿ ಮೊಘಲರ ಆಡಳಿತದಿಂದ ಬೇರ್ಪಟ್ಟು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಅಸಫ್-ಜಾ ರಾಜ್ಯ ಅಥವಾ ಹೈದರಾಬಾದ ನಿಜಾಮ ರಾಜ್ಯವು ಕಲಬುರ್ಗಿ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನಿಜಾಮ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಕಲಬುರ್ಗಿಯನ್ನು ಒಂದು ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು.

ನಿಜಾಮ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಹಲವು ಬಾವಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಕೋಟಿಯ ಪಶ್ಚಿಮದ ದ್ವಾರದ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ²⁶ ಕ್ರಿ.ಶ. 1805ರ ಪರ್ಶಿಯನ್ ಶಾಸನವು ನಿಜಾಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಂಡ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುತ್ತದೆ. ನುರುಲ್ಲಾ-ಇ-ಮುಲ್ಕ ಎಂಬ

ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಕಲಬುರ್ಗಿಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ನೇಮಕ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. 19ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಔದ್ಯೋಗಿಕರಣ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಲಬುರ್ಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮ ರಾಜ್ಯವು ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ ಆಧುನಿಕ ನಗರಕ್ಕೆ ಕಲಬುರ್ಗಿಯು ತೆರೆದುಕೊಂಡಿತು.

ಬಹಮನಿ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ನಗರೀಕರಣ ವಿಧಾನ :

ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಆಳ್ವಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ದಖ್ಖನ್ನಿನ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ನಗರೀಕರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಮಜಲು ಆರಂಭಗೊಂಡಿತು. ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಮಹ್ಮದೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ನಗರಗಳಾಗಿದ್ದ ಬಹಮನಿ ನಗರಗಳು ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದವು.

- ಮಧ್ಯ ಏಷಿಯಾ ಮೂಲದ ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರು ನಗರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಮೈದಾನದಂತಹ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿತ್ತು. ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಆಧ್ಯತೆ ಇದ್ದರೂ ಹಲವು ನಾಗರಿಕ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ನಗರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಬಹಮನಿ ಕಾಲದ ನಗರಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.²⁷ ನಗರವನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ಅಡ್ಡ ರಸ್ತೆಗಳಿಂದ ವಿಭಜಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕಲಬುರ್ಗಿ ನಗರವು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆ.
- ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇವರ ನಗರಗಳು ಭದ್ರವಾದ ಕೋಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಸುಲ್ತಾನರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೋಟೆ ನಿರ್ಮಿಸುವುದು.
- ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇವರ ನಗರಗಳು ಭದ್ರವಾದ ಕೋಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಸುಲ್ತಾನರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೋಟೆ ನಿರ್ಮಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಸುಲ್ತಾನರು ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರಿ ವರ್ಗ ಹಾಗೂ ನಾಗರಿಕರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದೇ ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ ವಾಸಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಇದ್ದವು. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಮತ್ತು ಬೀದರ್ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಸುಲ್ತಾನರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೋಟೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದರೆ; ಫಿರೋಜಾಬಾದ್, ಸಗರ, ಬಿಜಾಪುರ ನಗರಗಳು ಕೋಟೆಯುಕ್ತ ನಗರಗಳಾಗಿದ್ದವು.²⁸
- ನಗರದ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿಯು ಬಹುಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿತ್ತು. ಬಡವ ಮತ್ತು ಬಲ್ಲಿದರೆಲ್ಲರೂ ಸರಿಸಮಾನವಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದು ಧರ್ಮದ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರತಿ ಶುಕ್ರವಾರದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಸುಲ್ತಾನರು ಅಥವಾ ಗಣ್ಯರು ಕೂಡ ನಗರವಾಸಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿತ್ತು.

- ಜುಮ್ಮಾ ಮಸೀದಿಗಳಲ್ಲದೆ ದಿನನಿತ್ಯದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿ ಬಡಾವಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಮಸೀದಿಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇವುಗಳ ವಿಸ್ತಾರಗಳು ಆಯಾ ಬಡಾವಣೆಯ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು.
- ಮಸೀದಿಯ ಮುಂಭಾಗ ಅಥವಾ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳ ಮಳಿಗೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಜಾರ್ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮಹ್ಮದೀಯ ನಗರಗಳು ಮೂಲತಃ ವಾಣಿಜ್ಯ ನಗರಗಳಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ದೇಶ ವಿದೇಶಗಳ ವಸ್ತುಗಳು, ಆಭರಣಗಳು, ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳು, ಹಾಸುಗಂಬಳಿಗಳು, ಕಲಾ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು, ಲೋಹದ ಆಯುಧಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಈ ಬಜಾರ್‌ನಲ್ಲಿ ಮಾರಾಟವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು.
- ಮಹ್ಮದೀಯರ ನಗರಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮುಖಂಡರು ಅಥವಾ ಸೂಫಿ ಸಂತರ ಗಾಢ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳೆಂದು ದರ್ಗಾಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ದರ್ಗಾಗಳನ್ನು ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಗರಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಸೂಫಿ ಸಂತರ ದರ್ಗಾಗಳ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳ ಗೋರಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಕಲಬುರ್ಗಿ ನಗರದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಫಿ ಸಂತರ ಪಾತ್ರ ಮತ್ತು ಅವರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಗೋರಿಗಳನ್ನು ಊರಿನಲ್ಲೆಡೆ ಕಾಣಬಹುದು.²⁹

ವಿಜಯನಗರದ ಮೇಲೆ ಕಲಬುರ್ಗಿ ಕಲಾಶೈಲಿಯ ಪ್ರಭಾವ:

ದೇವಗಿರಿಯಿಂದ ಕಲಬುರ್ಗಿಗೆ ಬಹಮನಿಯರು ತಮ್ಮ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ವರ್ಗಾಯಿಸಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಲಬುರ್ಗಿಯು ಚಿಕ್ಕಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತು. ಇದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಬೃಹತ್ ನಗರವನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದರು. ಮಣ್ಣಿನ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಭದ್ರಪಡಿಸಿದರು.³⁰ ದೆಹಲಿ ಸುಲ್ತಾನರು, ಟರ್ಕಿಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಪರ್ಷಿಯಾ ದೇಶಗಳ ಕಲೆಗಳ ಪ್ರಭಾವದೊಂದಿಗೆ ಬೆಳೆದ ಬಹಮನಿಯರ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವು ಕಲಬುರ್ಗಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಲೆಯಾಗಿ ಉದಯಗೊಂಡಿತು. ದಖ್ಖಿನಿನ ಕಲೆ ಎಂದು ನಾಡಿನ ಕಲಾ ಶೈಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಬುರ್ಗಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಲೆಯಾಗಿ ಉದಯಗೊಂಡಿತು. ಬಹಮನಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಕಲೆಯು ದಖ್ಖಿನಿ ಕಲೆ ಎಂದು ನಾಡಿನ ಕಲಾ ಶೈಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಈ ದಖ್ಖಿನಿ ಕಲೆಯು ದೆಹಲಿಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಶಾಹಿ ಕಲೆಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ರೂಪಗೊಂಡಿತು. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಕಲೆ-ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮುಂತಾದ ರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಆಯಾಮಳು ತೆರೆದುಕೊಂಡವು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಗರೀಕರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ

ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಇವರು ಪರಿಚಯಿಸಿದರು. ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕೋಟೆಯುಕ್ತ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ ರಾಜ್ಯದ ರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಪರ್ಕಗಳು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಬಹಮನಿಯವರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಕಲಾಶೈಲಿಗಳು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆಳಿದ ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ನಂತರದ ನಾಯಕ ಮನೆತನಗಳ ವಿವಿಧ ಅರಮನೆ, ರಕ್ಷಣಾ ವಾಸ್ತು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿ ರಚನೆಯಾದ ಅರಮನೆ ಆವರಣದ ಕಲಮ-ಮಹಲ್, ಗಜಶಾಲೆ, ರಾಣಿ-ಸ್ನಾನಗೃಹ, ಪಾನ್-ಸುಪಾರಿಯ ಕಮಾನಿನ ದ್ವಾರ, ತಲವಾರ್, ಗೇಟ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಮಾನುಗಳು, ಗುಮ್ಮಟಗಳು ಗಾರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ವಿವಿಧ ವಿನ್ಯಾಸಗಳು ಬಹಮನಿ ಕಲಾಶೈಲಿಯ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದೇನೆಂದರೆ ಮುಕ್ಕಾಲು ಶತಮಾನ ಕಾಲ ಬಹಮನಿ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಕಲಬುರ್ಗಿ ನಗರ ಅನೇಕ ಕಲಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಬಳುವಳಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿನ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರದ ಜೊತೆಗೆ ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ನಗರೀಕರಣ ಬೆಳೆಯಲು ಸೂಕ್ತ ಅಡಿಪಾಯಗಳನ್ನು ಹಾಕಿರುವುದು ಒಂದು ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಯಿತು.

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿ

¹ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕಲಬುರ್ಗಿ- (ಬಹಮನಿಯರ ರಾಜಧಾನಿ ನಗರದ ಅಧ್ಯಯನ) ಎಸ್.ಕೆ. ಅರುಣಿ

ಪುಟ-36

² ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-37

³ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-32

⁴ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-43

⁵ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-46

⁶ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-51

⁷ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-52

⁸ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-53

⁹ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-54

- ¹⁰ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-26
- ¹¹ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-34
- ¹² ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-35
- ¹³ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-36
- ¹⁴ ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆ (ಕ್ರಿ.ಶ. 1347-1760 ಸಂಪುಟ-4 ಪ್ರೊ.ಬಿ.ಷೇಕ್ ಆಲಿ) ಪುಟ-26.
- ¹⁵ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-27
- ¹⁶ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-30
- ¹⁷ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-31
- ¹⁸ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-40
- ¹⁹ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-41
- ²⁰ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-42
- ²¹ ಭಾರತೀಯ ಇತಿಹಾಸ ಅನುಸಂದಾನ ಪರಿಷತ್ತು (I.C.H.R) ಡಾ. ಶಿವಶರಣ ಅರುಣಿ ಪುಟ-1
- ²² ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-2
- ²³ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-4
- ²⁴ ಚರಿತ್ರಕಥನ ಪಲ್ಲವ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬಳ್ಳಾರಿ-2009, ಮೋಹನ್ ಕೃಷ್ಣರೈ ಕೆ. ಪುಟ-191
- ²⁵ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್ ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ (ಕಲಬುರ್ಗಿ ಜಿಲ್ಲೆ) ಎಂ.ಬಿ. ಪಾಟೀಲ-1997
ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ-1
- ²⁶ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-3
- ²⁷ ನಮ್ಮ ಕೋಟೆಗಳು- ಡಾ. ಸಂತೋಷ ಹಾನಗಲ್ಲ 2021-22, ಸ್ವಪ್ನ ಬುಕ್ ಹೌಸ್-ಪುಟ-7.
- ²⁸ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕ, ಪುಟ-8
- ²⁹ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಇತಿಹಾಸ ಡಾ.ಸೂರ್ಯನಾಥ್ ಕಾಮತ್
- ³⁰ Direct Planning and Economic Development – C.K. Degaonkar